

*Székely Zoltán*

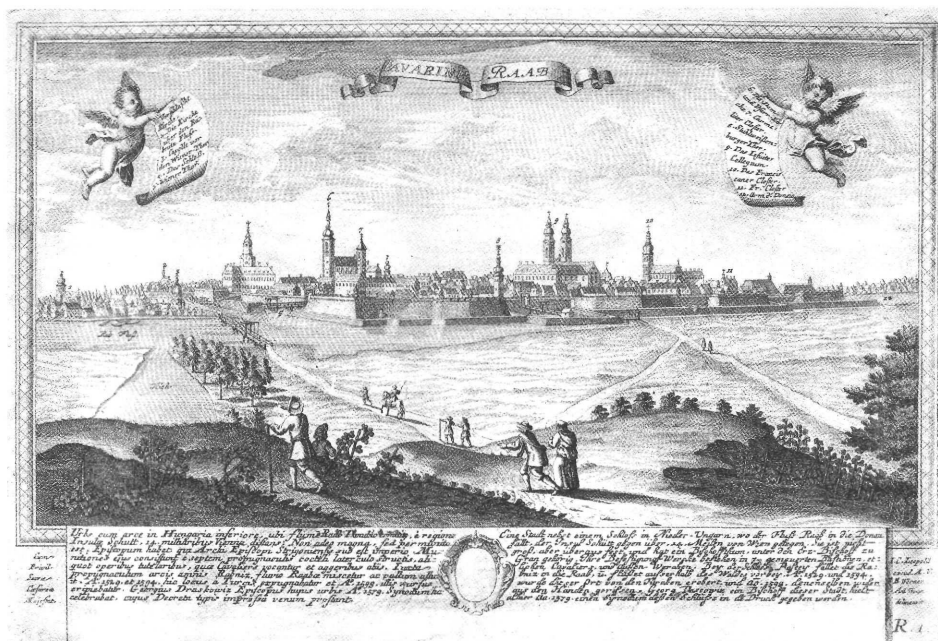
## A BAROKK GYŐR, MINT SZAKRÁLIS TÁJ

A „szakrális táj” fogalmát elsősorban a népi vallásossággal foglalkozó kutatás használja, ami alatt egy kisebb-nagyobb területi egységnek – a településtől az egyházmegyén át az országig terjedő – a vallásos monumentumok és az ehhez kapcsolódó szertartások, szokások s hiedelmek általi megszentelését érti. Kialakulása komplex folyamat, amelyben egyaránt szerepet játszanak a különböző egyházi és az őket támogató világi hatalom intézményei, valamint a helyi társadalomnak a közösség egészét vagy csupán egy-egy szegmensét átfogó szervezeti illetve önálló tagjai. A tágran vett lakókörnyezet megszentelésére irányuló igyekezetet számos tényező befolyásolta: a vallásos élet már meglévő hagyományai, az új törekvések és igények valamint a természeti adottságok is.

Vizsgálódásaink a mai Győr területére terjednek ki, amely azonban a XVII-XVIII. században sokkal tagoltabb képet mutatott, mint manapság. S nem csupán földrajzi, hanem közigazgatási és egyházi értelemben is. A szorosán vett Győrt a falakkal övezett erődváros alkotta, amelyhez két előváros csatlakozott: nyugaton, a Rába túloldalán Újváros, míg délen a Fehérvári kaputól induló, Pápára vezető országút mentén a Majorok. E két városrész mind a világi, mind az egyházi igazgatás szempontjából Győrhöz tartozott. Nem úgy az Újvároshoz északról kapcsolódó Sziget, amely a győri püspök birtoka volt, miként a várostól északra, a Duna túlsópartján elterülő falvak: Révfülé és Pataháza is. Ez utóbbi terület egyházi igazgatás szempontjából is elkülönült, mivel az esztergomi főegyházmegyéhez tartozott.<sup>1</sup>

A szakrális táj elválaszthatatlan s szerves része volt a városnak, mint épített tájnak: létrejöttének s továbbalakulásának története egybefonódott Győr történetével. A város a XVI. században a török elleni küzdelem idején a végvárrendszer leghatalmasabb erősségévé épült ki, amelyben a katonai szempontok minden mással szemben elsőbbséget élveztek. A püspökök kénytelenek voltak elhagyni lakhelyüket, a Püspökvárat és székesegyházukból is katonai létesítményt alakítottak ki. Ezzel egyidőben a reformáció hatására átalakult a lakosság felekezeti összetétele: 1592-ben Győr majd minden lakója protestáns volt (Bedy 1934, 53). Mindeközben a város továbbra is püspöki székhely maradt és a mellérendelt káptalan is folytatta tevékenységét. Az 1594-1598 közötti török megszállás során a lakosság elmenekült és valószínűleg ekkor pusztult el – szinte nyomtalanul – a város középkorból való egyházművészeti hagyatéka is.

A visszafoglalást követően a város gyorsan talpra állt és visszanyerte korábbi katonai, kulturális és gazdasági jelentőségét. A káptalan 1606-ban tért vissza s ekkor indult újra a katolikus plébánia működése is (Bedy 1939, 13). Az újból megtelepedő lakosság eleinte bizonyára szintén protestáns többségű volt, ám a XVII. század elején Győrt is elértek a Tridentinum nyomán kibontakozó katolikus megújulás hullámai, amelyet kezdetben a püspökök illetve a központi kormányzatot megtestesítő várkapitányok képviseltek a leghatározottabban. Munkálkodásuk eredményeként átalakult a katolikus egyház intézményi struktúrája és újból megjelentek a városban a korábban kiszorult szerzetesrendek. Elsőként a ferencesek telepedtek meg (1617), majd a jezsuiták (1626), akiket némi szünet után újabb rendek követtek: a karmeliták (1697), az orsolyiták (1726) és végül a



1. kép

Győr a XVIII. század elején. F. B. Werner metszete.  
(Tanai Csaba Taca felvétele)

kamillánusok (1761). A török háborúk végeztével Győr katonai jelentősége csökkent, s 1743-ban ismét szabad királyi város lett. A hódoltság előtti állapotokhoz mérten jelentősen átalakultak a felekezeti viszonyok is. A szerzetesrendek és a püspökök hitéletet szervező tevékenységének köszönhetően, valamint a protestánsok vallásgyakorlatát s iparúzését akadályozó adminisztratív rendelkezések folytán a katolicizmus jelentősen előretört, bár teljesen nem sikerült visszahódítania a várost: 1777-ben a nem nemes lakosoknak alig több mint fele volt katolikus (Tomaj 1943, 89).

## Belváros

Az alábbiakban elsőként az egyes városrészek szakrális topográfiáját rekonstruáljuk, majd röviden bemutatjuk a városnak, mint szakrális térnek a használatát. A XVI. századi török háborúk illetve az ugyanekkor zajló nagyszabású erődítési munkálatok következtében a középkori templomok, kolostorok, kápolnák és egyéb kismélekek szinte teljes egészében megsemmisültek.<sup>2</sup> A pusztulást a XVII. század elejére csupán két épület élte túl, még ha romosan is: a püspöki székesegyház valamint a Szent István plébániatemplom és a mellette álló kápolna. A székesegyház volt a visszafoglalást közvetlenül követő években az egyetlen katolikus templom nemcsak a falakkal övezett Belvárosban, hanem egész Győrött. Helyreállítási munkálatai rögvest megkezdődtek újbóli használatba vételekor, a teljes rendbehozatalra azonban a XVII. század közepéig kellett várni, amit egy évszázad múlva, Zichy Ferenc püspöksége idején újabb nagyszabású átalakítások követtek.

A székesegyházi plébánia Győr 1743-as szabad királyi városi rangra emeléséig az egész várost magában foglalta, ezt követően már csak a Káptalandombot. A város nagyobbik részéből álló belvárosi plébánia azonban nem kapott új templomot, így az továbbra is a székesegyház, különösen annak Szent István protomártír – aki egyben Győr védőszentje – tiszteletére szentelt déli mellékhajóját használta (Bedy 1939, 17, 46-47).

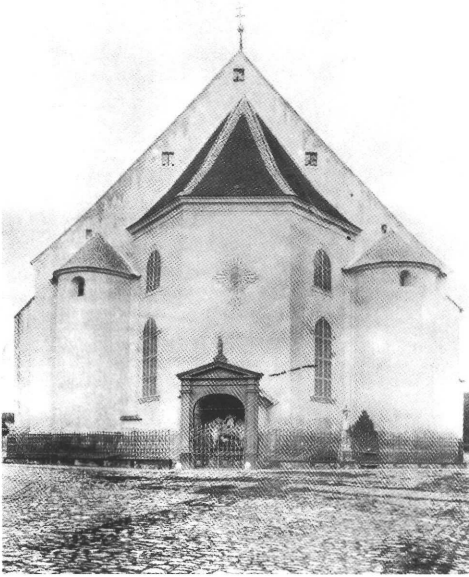
A város középkori, Szent István protomártír titulusú plébániatemplomát a XVI. század végén a protestánsok foglalták el s egészen 1614-ig használták, ám ekkor – várkapitányi segédlettel – a ferencesek kapták meg (Bedy 1939, 22). A hozzá épített kolostorral együtt az 1654-es tűzvész után alapjaiból megújították, amit az 1763-as földrengés után egy ismételten alapos restaurálás követett. A rendet II. József 1786-ban feloszlatta: a győri templomból s rendházból vármegyeháza lett (Bedy 1939, 33-36; ma Levéltár).

A ferencesek után alig egy évtizeddel a katolikus újjászületés élharcosai, a jezsuiták is megtelepedtek Győrött a püspökség és a császári-királyi udvar hathatós támogatásával: 1627 végén vették át a számukra megvásárolt házakat rendház és iskola céljára (Pigler 1923, 20). Épületeiket a város központjában, a Fő- vagy Piac téren húzták fel, ezzel is jelezve, hogy meghatározó szerepet kívánnak játszani Győr vallási és szellemi életében. Nyilván már ekkor kialakítottak egy kápolnát az átvett épületekben: 1628-ból származik az erre utaló első adat (Pigler 1923, 20, 72). Ez természetesen csak ideiglenes megoldás lehetett, a rendházhoz kapcsolódó templom felépítéséig, amelynek munkálatait 1634-ben kezdték el, s amelyet 1641-ben szenteltek fel, bár berendezése még további éveket vett igénybe. Mai végleges alakját a templom a XVIII. század első felében nyerte el: ekkor alakították ki homlokzatát és újították meg hajójának belső díszét (Pigler 1923, 22-23). Bár a jezsuita rendet 1773-ban feloszlatták, a templom funkciójában azonban nem történt változás.

A sarutlan karmelita rend 1697-ben telepedett meg Győrött Szelepcsényi György prímás támogatásának köszönhetően. A kezdetek szerénységét jelzi, hogy ekkor csupán egy kis házat vettek s abban rendezték be a Szeplőtelen Fogantatás Boldogság Szűz Máriajának szentelt kápolnájukat (P Antal 1897, 14). I. Lipót jóvoltából azonban 1700-ban adományt nyertek a szomszédos katonai építészeti hivatal épület-tömbjére, amelyben még ugyanebben az esztendőben Szűz Mária és Szent István király tiszteletére kápolnát rendeztek be (P Antal 1897, 78). Ennek helyén 1717-ben kezdték meg a rendház építését, majd 1721-ben a templom munkálatait, amelyek 1725-ben értek véget a felszenteléssel. Külön említendő, hogy a templomhoz a rendház felőli oldalon 1717-1718-ban loretoi kápolnát emeltek (P Antal 1897, 111).

A Belváros szerzetesi templomai közül utolsóként az orsolyitáké épült fel. A leánynevelésre szakosodott rend 1726-ban telepedett le Győrött, amelynél elsősorban a jezsuiták bábáskodtak. Három év múlva már állott is első rendházuk, benne a Szent Annának dedikált kápolna, amelyet a város polgárai is látogathattak. Ma is álló templomukat 1762-ben építették fel (Bedy 1939, 72-75). A kolostorban a XVIII. század során loretoi kápolna is állt.<sup>3</sup>

Győrött a XVII-XVIII. században több menhely is épült a várban szolgáló katonák illetve a város polgárai számára. A legrégebbi a katonai ispotály volt, amely a XVII. században a Belvárosban működött s kápolnájában a jezsuiták miséztek (Bedy 1939, 69). A szegény magyar polgárok számára Széchényi György püspök hagyatékából 1666-ban emeltek ispitát, amelyhez 1695-ben Telekessy István őrkanonok Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletére kápolnát építtetett, elsősorban a



2. kép

A győri székesegyház szentélye a XX. század elején.  
(Gerecze Péter felvétele)

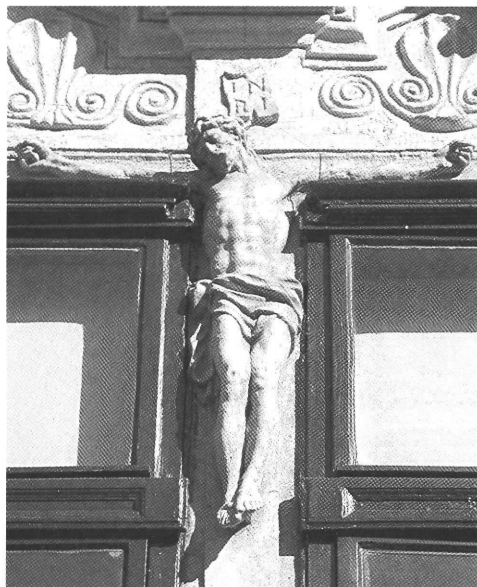
menhely lakóinak lelki életét szolgáló. Az istentiszteletet a szomszédos ferences kolostor szerzetesei végezték. A menhelyhez csatolt újabb telken azután 1735-ben húzták fel a ma is álló kisméretű, Szent Annának dedikált templomot, az ún. Magyar Ispitát (Bedy 1939, 66-67). A német polgárok ispotályát Haberl Farkas vár-építészeti hivatalnok s neje 1714-ben alapította, de csupán 1765-ben nyitotta meg kapuit. A Szentháromságnak szentelt temploma ekkor már állt, ám 1777-1779 között átépítették (Bedy 1939, 69-70).

A templomok meglehetősen sűrű hálózatához néhány önálló kápolna is járult: ám ezek kisebb méreteiknél s jelentőségüknél fogva napjainkra egytől-egyig elenyésztek. E sors elsőként annak a kápolnának jutott osztályrészül, amely a XVII. század elején az egykori Szent István plébániatemplom szentélye mö-

gött emelkedett.<sup>4</sup> Ugyancsak eltűnt a Bécsi-kapu tér északi oldalán, a börtönök szomszédságában állott Mária- vagy Rabok-kápolnája, amely 1738-ban már biztosan létezett. Bedy szerint a mai Schöffner-ház helyén emelkedett (Bedy 1939, 86).<sup>5</sup> A székesegyház főszentélyének külső oldalához ragasztott, s az 1909-es restauráláskor elbontott nyitott kápolnát Ribits József kanonok (1702-1718<sup>6</sup>) alapította. (2. kép) Az építmény egy nagyszabású szoborcsoportot foglalt magában, amely Nepomuki Szent Jánost valamint a pestis-szentekeket – Szent Sebestyént, Rókuszt és Rozáliát – ábrázolta (Boros 1980, 10). Az önálló kápolnák közül egyedül a késő középkori eredetű Dóczy-kápolna áll ma is, amely a Püspökvár épületegyütteséhez kapcsolódik.

Az egyházi épületek mellett a kisebb szakrális monumentumok száma viszonylag csekély. A legigényesebbek az önálló szoborművek. Az elsőt, a Főtéren emelkedő Mária-oszlopot Kollonich Lipót püspök emeltette 1686-ban Buda visszavételének – és saját bíborosi kinevezésének – emlékére. Az 1729-ben, a várórség katonái által elkövetett szentséggyalázás „kiengesztelésére, örökös könyörgés emlékéül” állíttatta fel VI. (III.) Károly császár-király a Káptalandomb lábánál – a botrányos események helyszínén – 1731-ben a Frigyláda-szobrot (Bedy 1939, 134-135). A Bécsi-kapu előtti pajzsgáton valamikor 1754 előtt helyezték el a későbbi hagyomány által Hab Máriának nevezett szobrot; a pontos időpont ismeretlen, miként az állíttató személye is.<sup>7</sup> A névadásban is megörökített hagyomány szerint árvíz nyomán született fogadalom beváltásaként állíthatták, talán valamelyik győri polgár kegyességéből. A szoborra a jezsuiták viseltek gondot (Bedy 1939, 132-133).<sup>8</sup> Mihály arkangyal szobrát 1764-ben állították fel a Káptalandombon, a székesegyház déli oldala mentén: a költségeket Seregély István, Szigetben lakó nemesember büntetéséből fedezték, amelyet ördöggel való cimborálás, káromlás, a katolikus vallás gyalázása miatt róttak ki reá (Bedy 1939, 136-138).

Az épített környezet szakralizálásában nem kis szerepet játszottak az épülethomlokzatokon elhelyezett ábrázolások. Az utcákat, tereket határoló térfal elemeként a nyilvánosság felé fordultak, s ékeesszólóan hirdették a tulajdonosok jámbor hitét s kegyes buzgalmát. Az épület részeként azonban mágikus funkciójuk is volt: a háznak s lakóinak nyújtottak védelmet mindenféle veszedelemmel szemben. Az ábrázolások műfajukat tekintve elsősorban szobrok és domborművek; a romlandó falfestmények kevésbé állták ki az évszázadok megpróbáltatásait. Az első emlékek még a XVII. század végéről valók és a káptalan tagjaihoz kapcsolhatók. Telekessy István 1695-ben helyeztette el a Káptalandomb 13. számú épület udvari homlokzatának – az utcáról is látható – fülkéjében Máriának, mint Patrona Hungariae-nak köszöbrát, amely alatt A.E.I.O.U. (*Austria erit in orbe ultima*) felirat olvasható (Bedy 1939, 139).



3. kép  
Corpus az Apátúrház zárterkélyén.  
(Tanai Csaba Taca felvétele)

Bubnich Mátyás kanonok (1684-1721) szintén Mária előtt hódolt a Káptalandomb 16. számú ház udvari homlokzatán az utcáról is jól látható módon elhelyezett színezett domborművel, amely a Szűzanyát a kis Jézussal együtt ábrázolja. Végrendelete a mű szakrális használatára is fényt vet, midőn meghagyja, hogy minden szombaton méceszt gyűjtsanak előtte (Bedy 1939, 139). A Fő tér északnyugati sarkán álló Király-ház homlokzatait két szoborral is ékesítette az 1713 körüli években a tulajdonos Limp-család (Lóvei 1994, 377-378). Az egykori Szent Anna – ma Czuczor Gergely – utca felőli fronton Nepomuki Szent János alakja látható, aki nemcsak a gyónási titoknak, hanem a jóhírnek s becsületnek is védelmezője volt s nyilván ebbéli funkciójában került a ház falára is. A Fő térre néző homlokzat fülkéjébe Immaculata szobor került: Mária mellett egy angyalka a „makula nélkül való tükröt” tartja kezében. A Zichy-palota Szent Adalbert (Rákóczi) utcai homlokzatát a Szent Család szoborcsoportja ékesíti, amely az 1745-ös átépítés során készülhetett gróf Zichy Imre megrendelésére (Somorjai 1998, 10). A Rozália-ház nevét a zárterkély domborművéről nyerte, amelynek a pestis veszedelmétől kellett megóvnia a lakókat. A homlokzat az 1740-es évek elején készülhetett a nemes Beniczky család megrendelésére (Nagy 1988, 154-155). Az 1770-ben épült Esterházy-palota Szent Rudolf (Király) utcai homlokzatára Mária koronázásának szoborcsoportja került. Sajghó Benedek pannonhalmi főpát idején, az 1740/50-es években épült fel a Főtér északi oldalán az Apátúrháznak nevezett palota, amelynek homlokzati fülkéibe Szent István és Szent Benedek szobraikat állították, míg zárterkélyére a megfeszített Krisztust ábrázoló dombormű került. (3. kép) Míg az utóbbi a Megváltó keresztthalálának megelevenítésével intette jámbor életre a győrieiket, addig a két szent párba állított szobra annak az épület egész dekorációját átfogó programnak

a részeként került a homlokzatra, amely a bencés rend és Magyarország történetének összefonódását, a rendnek a magyar államiságban játszott – és játszani kívánt – meghatározó szerepét hirdette (Székely 2000, 165).<sup>9</sup>

E nagyszabású koncepció átvezet a templomok homlokzatát díszítő szoborso-rokhoz. A jezsuiták és a karmeliták templomainál a dekoráció két meghatározó eleme a Mária-tisztelet illetve a rendi szentek kultusza. A Jézus Társaság Fő térre nyíló templomának homlokzatán legfelül a titulushoz megfelelően Szent Ignác szobra, míg valamelyest lejjebb, de még mindig a középtengelyben Immaculata kapott helyet. Őket Nepomuki Szent János, Ev. Szent János, Szent András, és az ugyancsak jezsuita Borgia Szent Ferenc alakjai kísérik; valamennyi az 1727-es átalakításkor készülhetett (Aggházy 1959, 107). A karmelita templom oromzatán szintén Immaculata látható, amelyet a két karmelita szent, Avillai Szent Teréz és Keresztes Szent János alakjai egészítenek ki; a szobrok az 1725 körüli évekből származhatnak. A Magyar Ispita homlokzatán Mária és a tűzvészek ellen oltalmazó Szent Flórián szobra kapott helyet, míg a templom homlokzatán a menhely jellegéhez illően a szegényeken segítő Szent Miklós, Árpád-házi Szent Erzsébet és Szent Márton alakjai hirdették a felebaráti szeretet erényét; e művek alkalmasint 1735 táján készülhettek (Bedy 1939, 140). A Német Ispita homlokzatán a Segítő Mária szobrát helyezték el.

Nyilvánvalóan számos épületet, elsősorban polgárházat ékesíthettek homlokzati falfestmények, ám ezek többnyire elpusztultak és ma már csak két emlék látható. A Liszt Ferenc u. 22-es szám alatti városi palota 1744 körül elkészült homlokzatát Immaculata és Nepomuki Szent János falképei díszítik, amelyeket a tulajdonos Hueber Ferdinánd kereskedő-polgár rendelhetette meg (Lővei 1990, 32-37). A Rákóczi u. 25. szám alatti épület homlokzati fülkéjében *Mária koronázása* jelenet látható. Bedy szerint XVIII. századi alkotások voltak a Bástya utca 16-os sz. ház *Szent Imre fogadalma* c. képe, amely a herceg Máriának tett szüzességi fogadalmát ábrázolta. A téma meglehetősen ritka barokk művészetünkben. A Bástya utca 21-es sz. ház homlokzatát a közkedvelt Mária-kultusz jegyében egykoron a Szeplőtelen fogantatás képe ékesítette (Bedy 1939, 140). A Rákóczi út 28-as sz. ház homlokzatát pléhre festett Szentháromság oltalmazta, a Bécs-kapu tér 13-ban az udvar emeleti nyitott folyosóján Mária a kis Jézussal volt látható ovális freskóba foglalva (Bedy 1939, 141).

## Majorok

A délre nyíló Fehérvári-kapu előtt elterülő Majorok városrészből – ma Nádorváros – csupán a XVIII. századból vannak adataink. Ez alkalmasint nem csak a forrásadottságok esetlegességének tudható be: a török időkben az állandó támadásveszély okán itt nem is igen emelkedhetett egyházi emlék. A háborús időszak lezárultával azonban változott a helyzet. Önálló plébániatemplom ugyan nem épült, de az itteni hívek lelki gondozását a kamillánusok vállalták magukra, akiket Zichy püspök telepített le 1761-ben. Elsőként szerzetházuk épült fel, amelynek két szobáját ideiglenesen kápolnának rendezték be (Bedy 1939, 60). Templomukat 1770-től építették fel, a Pápára vezető országút mentén. A munkálatok még be sem fejeződtek, amidőn 1787-ben II. József feloszlatta a rendet: a templomban ettől fogva plébánia működött.

Ugyanezen út mentén emelkedett a kálvária, amelyhez a városkaputól indulva stációs kápolnák sora vezetett. Az együttes ötlete a németek Agonia Christi társulatának préceszétől (praeses), Gastinger József jezsuita atyától származott és Nagy

Mihály kanonok, szentadalberti prépost, gróf Heister Siegbert várkapitány és tisztkara, nemkülönben a polgárság anyagi támogatásával valósult meg. A kálvária maga az egykori vesztőhely dombján emelkedik és három, bádogra festett korpuszokkal ellátott keresztből illetve Mária, Ev. Szent János és angyalok előbb fa- majd kőszobraiból áll. Az együtttest Szentsír-, Keresztről levétel- és Dizmasz-kápolna egészíti ki. A munkálatok 1714-ben kezdődtek s nagyjából 1730-ig tartottak. A dombhoz vezető, 1717-1722 között készült stációk száma hét<sup>10</sup>: az egyes állomásokat kápolnák jelölték, melyekben életnagyságú szobrokat helyeztek el (Bedy 1939, 103-110). Az együtteshez egy másik, jóval szerényebb stációsor is vezetett, amely Újvárosból, a Bécsi-kapuhoz vezető hídtól indulva az utolsó vagy az utolsóelőtti kápolnánál csatlakozott a nagy kálváriaúthoz. Feladata szerint az újvárosi és szigeti híveknek mutatott irányt. Ezt is az agónia társulat emeltette s 1720-ban már készen állott: hét stációját tölgyfakeresztekéből készítették, amelyekre vaslemezeire festett képeket erősítettek (Bedy 1939, 127-128; napjainkra nyomtalanul eltűnt).

Térképek és elszórt írásos feljegyzések alapján e városrészről is vannak olyan kisemlékekre vonatkozó adataink, amelyek mára már elenyésztek. A Hrusovszky Imre városi mérnök által 1789-ben készített térképen<sup>11</sup> a Fehérvári-kapu előtt két monumentum látható. A térképjel tetején kisméretű keresztet hordozó oszlopot mutat: ez alapján valamiféle nagyobb szabású kőemlékre, oszlopra gondolhatunk. Írott forrás alapján e monumentumok egyikét azzal a Szent Sebestyén szoborral azonosíthatjuk, amelyet Hohenegger Lőrinc említett ostromnaplójában (Hohenegger 1820, 61-62) és amely a marhavásártéren állott. Sebestyén ugyanis nemcsak a pestis ellen tartalmazott, hanem a jószágvédés ellen is védelmet nyújtott (Bálint 1977, 163). A másik monumentumot a térkép a temető mellett jelzi, a Fehérvári út mentén.

Itt említjük meg a Pestre vezető út Csirke-éren átvezető hídjá mellett jelzett monumentumot is, amely egyedülként emelkedett a várostól keletre. A térkép grafikus jelzése alapján fakeresztre gondolhatunk.

## Szabadhegy

A várostól déli irányba, némileg távolabb fekvő Szabadhegy csak korszakunk végén vált a szakrális táj részévé. II. József rendeletére 1789-ben szervezték meg első egyházi intézményét, amelynek során helyi káplánságot állítottak fel. Az épületeket ehhez Farkas Márton szabadhegyi polgár végrendelete biztosította, amelyben átengedte házáat egyházi célokra: az első kápolnát is itt rendezték be (Bedy 1939, 63-64).

## Újváros

Újváros első istentiszteleti helyét, amely egyben a település plébániatemploma is lett, gróf Zichy István, győri vicekapitány emeltette fogadalomból 1695-ben a Legszenyebb Megváltó tiszteletére. Ez az épület a mai zsinagóga helyén állott s kis méretei okán hamarosan elégtelennek bizonyult az újvárosi hívek befogadására. Ezért 1749-ben az evangélikusok elvett imaházának helyén új plébániatemplomot emeltek, amelynek kegyura továbbra is a Zichy család maradt. Az éppen ekkor született trónörökös tiszteletére a templomot Szent Józsefnek dedikálták. A Szent Megváltó temploma ezt követően hamarosan elenyészett. A fából ácsolt (Gecsényi 1992, 20) Szent



4. kép

Ismeretlen festő: A szigeti plébániatemplom. Olaj, vászon, 1712.

Borromeo Szent Károly oltár, Plébániatemplom, Győr-Sziget (Tanai Csaba Taca felvétele)

József templom sem áll ma már eredeti formájában: 1836-1841 között alapjaitól megújították (Bedy 1939, 51-54).

Újváros keleti végén, a régi Rábca-híd mellett emelkedett az ismeretlen alapítási idejű Nepomuki Szent János kápolna (Bedy 1939, 55-56). Mivel a hídon a püspök szedett vámot s a kápolna a vámház épületében kapott helyet, így feltételezhető, hogy valamelyik püspök, avagy a káptalan valamely tagjának buzgóságából emelték, bizonyára a XVIII. században. Ez utóbbi verziót erősít, hogy a XIX. században a kápolnát a káptalan gondozta (CV Újváros 1873). A kápolna elhelyezése közkeletű gyakorlatot követett, hisz a cseh szent – mártíromsága okán – a vízi átkelőhelyek patrónusa is volt.

Az evangélikusokkal egyidőben a reformátusokat is kibecsülték újvárosi épületeikből, így templomukból is. Ezek helyén Győr városa 1749-ben közkórházat emeltetett, amely a kisméretű templomot, mint kápolnát használta tovább. Ez utóbbit, miként az egész együttest a Szentháromságnak ajánlották. Az épületegyüttes falain – alkalmasint az utcafront felőlieken – 1779-ben Xavéri Szent Ferenc és Nepomuki Szent János szobrai vették számba (Petz 1929, 103). Bedy

Vince még látott egy, az irgalmas szamaritanus példázatát megelevenítő falképet is, amely épp akkoriban pusztult el. A tudós szerző szerint a mű az épülettel egyidőben, a XVIII. század közepe táján készülhetett (Bedy 1939, 142). A falkép témájának kiválasztását az épület funkciója indokolta.

A Hrusovszky-féle térkép szerint a településen belül, a főutcán, egymással szemben két monumentum állt. Grafikai jelük egyszerű kereszt, amely alapján szerényebb igényű emlékekre, leginkább fakeresztekre gondolhatunk. Ugyancsak fakereszt lehetett az a monumentum, amelyről a jezsuiták naplói emlékeznek meg 1670-ből illetve az 1742-1773 közötti időszakból, az utóbbi alkalmakkor már „cigánykeresztként”. A városrész végében állhatott: a jezsuita diákság eddig kísérté a Lébénybe induló búcsúsokat (Bárdos 1980, 172-174).

## Sziget

A Szigetben található szakrális emlékekről az első információnk a XVIII. század elejéről való: ekkor épült Nagy Mihály kanonok költségén a Szent Rozáliának dedikált kápolna, bizonyára a pestis idején tett fogadalom beváltásaként. Ennek



helyén, avagy megnagyobbításával épült fel 1710-1712 között az a templom, amelyet kilenc év múltán Keresztély Ágost püspök a szigetiek plébániájává nyilvánított, s amely némileg átépítve, de berendezését megőrizve ma is áll. (4. kép) Az új templom titulusa a tizennégy segítőszent lett (Bedy 1939, 88-89).

A templom mellett ma is látható az 1763-ban, a nagy földrengés alkalmával állított Szentháromság-szobor (Bedy 1939, 142), amelyet Sziget népe emeltetett (CV Győrsziget 1912, 13).<sup>12</sup>

### Révfalu

A Duna északi oldalán, Révfaluban az első kápolnát 1697-ben alakították ki a kocsma egyik helyiségéből a ferencesek, akik az itt élő katolikusok lelki gondozását végezték. S bár a plébánia már 1710-ben létrejött, a hozzá méltó templom építéséhez azonban csak 1747-ben fogtak hozzá Zichy püspök és a helybeliek segítségével. Szentélyében 1748-ban már miséztek, a teljes befejezésre azonban 1754-ig kellett várni. A templomot a Szentháromságnak ajánlották (Bedy 1939, 95-96).

A plébániatemplomon kívül két kápolna is állott e településen. A Nepomuki Szent János tiszteletére szentelt kápolna a Duna-parton, a Szigetbe vezető híd lábánál, a Hédervárra induló országút mentén emelkedett, szemben a plébániatemplommal. (5. kép) A kerek, 30 embert is befogadni képes épületet gróf Viczay (I).



5. kép

A lebontott révfalusi Nepomuki Szent János kápolna.  
(A Rembrant Fényiroda felvétele)



6. kép

A lebontott révfülszi Segítő Szűz Mária kápolna.  
(Glück Csaba felvétele)

Mihály 1776-ban alapította (Bedy 1939, 97), mindenekelőtt a dunai hajósok számára (HD Hédervár, 1798. június 26). A kápolnában 1788-ig rendszeresen miséztek, ekkor azonban Batthyány érsek ezt megtiltotta (HD Hédervár, 1798. június 26).

Bedy emellett még egy, a Segítő Szűz Máriának dedikált, csupán 3 ember befogadására alkalmas kápolnáról is tud. (6. kép) A kisméretű épületben még oltár sem állt, a Mária-képet a falra festették (Bedy 1939, 97). Az 1761-es vizitációs jegyzőkönyv is említi, kis méreteire utalva *stacio BMV* formában. A kápolnácska a falu végében állott, és Modor Mihály alapította, valószínűleg jóval korábban, mert a jegyzőkönyv felvételének időpontjában már a hívek költségén gondoztatott (CV Révfülszék 1761, 25). Bedy idejében még állt, bár ekkoriban már a hozzá vezető Rozália utcáról Rozália-kápolnának hívták (Bedy 1939, 97).

Révfülszék népe a falu folyami átkelőhely mivoltából adódóan különösen tisztelte Nepomuki Szent Jánost. Ezt jelzi, hogy az imént említett kápolnán kívül még egy különálló szobrot is emeltek a cseh mártírnak, mely a régi, a Győrbe vezető dunai híd tengelyében fekvő plébániaház előtt állt egykoron (Bedy 1939, 97).<sup>13</sup> Az 1761-es kánoni látogatás jegyzőkönyve szerint e hely egyben a falu közepe is volt; a szobrot pedig Prann Gáspár alapította, s a hívek által gondoztatott (CV Révfülszék 1761, 25).

A szakrális kisemlékek romlásnak leginkább kitett típusát a fakeresztek jelentik. Ráadásul igénytelenségük okán az írott forrásokban is csak elvétve bukkanak fel. Nyilván Győr elővárosaiban is számos példányuk állt, ám közelebbi infor-

mációkkal csupán Révfalu esetében rendelkezünk, hála az esztergomi főegyház-megye XVIII. századi vizitátorai alaposágának. Ennek köszönhetően tudjuk, hogy az 1700-as évek második felében a településen összesen három fakeresztet állítottak fel. A plébániatemplom körül kialakított régi temetőben lévő özvegy Joannis Lénárd alapította (CV Révfalu 1761, 25): a keresztre festett bádognyos korbács került (CV Révfalu 1780, 13). Egy másik a templom előtt magasodott, melyet a falu alapított (*per pagum*).<sup>14</sup> Mindkettőt a falu jámbor népe gondozta (CV Révfalu 1761, 25). A régi temető használatát az 1777-ben királyi rendelet tiltotta meg, s ekkor a falu határán túl, a mezőn, negyedóra távolságra új sírkertet alakítottak ki (Bedy 1939, 98), ahol szintén felállítottak egy fakeresztet (CV Révfalu 1780, 13). Ugyanitt emelkedett egy régi oszlop is téglából „*ex tegulis composito*”. Mivel a leírás szobrokat nem említ, valószínűleg képoszlop lehetett, amely eredetileg a falu határában állhatott s a temető csak később került mellé (CV Révfalu 1780, 13). Mindezek mára már elenyésztek.



7. kép

Győr és környéke a szakrális emlékek jelzésével. Bárány Mecséry ezredes kéziratos térképe, 1809.

## Szakraális térhasználat

A táj szakralitásának a templomok, kápolnák s egyéb nyilvános emlékművek csupán egyik komponensét alkották. Mellettük legalább olyan fontos szerepet játszottak a rendszeresen ismétlődő, a köztereket felhasználó szakraális cselekménysorok, amelyeknek térben kibomló mozgása átjárva az egész tájat, mintegy megszentelte azt. Egyben lehetőséget nyújtottak a hit nyilvános megvallására is, amelyet a barokk katolicizmus oly fontosnak tartott, és erősítette az adott közösség identitását is. Győrről e cselekményekben részt vett a katolikus társadalom egésze: egyházi s világi előkelőségek, papság és szerzetesek, diákság, céhek, jámbor társulatok és a városban állomásozó katonaság is.

A város köztereit használó szakraális cselekmények közül a legfontosabbak a körmenetek voltak, amelyek számos ünnep fényét emelték. Az egyes templomok más és más útvonalon vezették körmeneteiket, amelyek szinte behálózták az egész várost. A legnagyobb szabású processziókat Úrnapiján tartották.

A körmenetek egyik természetes útvonalaként a várost övező várfalak adódtak. Ezt a lehetőséget – úgy tűnik – kizárólag a székesegyházból induló processziók használták ki. A Magyar Hírmondó 1797-es tudósítása szerint a székesegyházból kiinduló „Urnapi processziók a’ bástyán igen pompásan tartatnak” (Bárdos 1980, 90). Bár az adat kései, de talán nem tévedünk túl nagyot, ha feltételezzük, hogy e szokás jóval régebbi keletű, alkalmasint a török időkhöz nyúlik vissza. A várfalak megszentelése, s ezáltal védelmi képességük fokozása ősi képzetekre vezethető vissza, amelyek a töröktől szorongatott erődvárosban is újjáéledtek. Ugyancsak a várfalakon haladt végig a székesegyházból induló ún. törökszabadulási körmenet, amelyről az első biztos adatunk 1637-ből való (Mohl 1914, 39). A március 29-én, majd fehérvasárnap, 1771-től pedig húsvéthétfőn tartott processzió az egész város részt vett: a jelvényekkel vonuló céheket a diákság, a szerzetesrendek, a világi papság végül a püspökkel a nép követte. A menet a várfalakon haladva, díszlövészek hangja mellett vonult a Fehérvári-kapuhoz, amelyet berobbantva törtek be 1598-ban a keresztény csapatok a városba. A kapunál magyar és német nyelvű prédikáció hangzott el. A processzió a barokk hőskultusz jegyében a szentek képmásai helyett a visszafoglalás hőseinek, Pálffy Miklósnak és Adolf von Schwarzenbergnek a portréit hordozták körbe s a hitszónoklatok is a feldíszített festmények előtt hangzottak el (Bedy 1939, 48-49; Bárdos 1980, 160-161).

A szakraális térhasználat szempontjából kitüntetett helyet foglalt el a Fő- vagy másként Piac tér. Annál is inkább, mert a város geometriai középpontjában helyezkedett el, itt zajlottak a vásárok, itt állt a városháza, egyszóval ez volt Győr polgári központja. A tér használatában a jezsuiták jártak az élen, hisz templomuk, rendházuk és iskolájuk épülettömbje alkotta annak déli határolófalát. A feltámadási körmenetek – amelyekről az első adat 1636-ból való (Bárdos 1980, 158) – pontos útvonalát még nem ismerjük, alkalmasint a tér oldalai mellett haladt végig. Milyen úrnapi körmeneteik is, amelyek alkalmával a tér négy oldalának közepén állították fel az előírászerű négy oltárt. Ezekről a rend felügyelete alá tartozó kongregációk gondoskodtak: 1670-ben a nyugati oldalon boldogult Farkas András háza előtt az ifjúsági kongregáció, a keletiről a magyar kongregáció, az északiról, Tamás János háza előtt a német kongregáció. A déli a templom bejárata előtt állt (Bárdos 1980, 164). E rendszer a XVIII. században sem módosult, csupán az északi oltár az Apátúrház elé került (Bárdos 1980, 164). Az Úrnapiján kívül más alkal-

makkor is tartottak nagyszabású, a teret megkerülő processziókat, mint Borgia Szent Ferenc kanonizációját ünnepelve 1671-ben: a Széchényi György érsek és győri püspök vezette körmenetben felvonult zászlóik alatt s az ünnevelt szentek felékesített képeivel a jezsuiták három kongregációja is, a ferencesek és a nép nagy tömege, míg a tér közepén a várórség sorakozott fel teljes díszben (Bárdos 1980, 180); vagy Szent Donát ünnepén 1764-ben, amikor a misét a téren tartott szentségi körmenet előzte meg (Bárdos 1980, 171). A XVIII. század közepe táján alakult hitoktatási kongregáció a Nagyboldogasszony ünnepét követő vasárnap, a délelőtti mise után tartott szentségi körmenetet a katonák sorfala között körbejárva a Fő teret. Ez a processzió 1769. április 9-től azután havi rendszerességgel – minden hónap második vasárnapján – megismétlődött (Bárdos 1980, 178).

A Fő tér nyújtotta reprezentatív nyilvánosságot azonban nemcsak a jezsuiták igyekeztek kihasználni. Forrásaink szerint a karmeliták is kivették belőle részüket. Bár a várfal mellett – mondhatni a Belváros szélén – álló templomuk előtt is nyílt egy kisebb forma tér, az atyák ezt nem érezték elégségesnek, sem mérete, sem perifériális elhelyezkedése okán. Ezért legfontosabb körmeneteik számára egy ún. „hosszabb utat” dolgoztak ki, amely a Fő teret is érintette. Ilyen volt az úrnapi processzió, amelynek négy oltára 1742-ben a kolostor bejáratánál, a Schoenegg-háznál, illetve a főtéri patikánál és a Bíró-háznál kerültek felállításra (Bárdos 1980, 118), valamint a feltámadási körmenetek, amelyeket 1731-től a Fő térre vezettek a városi patika felé, majd a téren át Bíró János házáig s onnan viszsza templomukhoz (Bárdos 1980, 116-117).

A Fő tér fontossága még eklatánsabban nyilatkozik meg a következő példákban. 1718-ban a loretoi Mária szobor translatiója alkalmával a körmenet az újvárosi Zichy-kápolnából indult s Újvároson áthaladva a Bécsi-kapun lépett be a városba. Útja innen továbbvezetett a Fő térre s csak e kerülő után vonultak a karmeliták templomába, a loretoi kápolnába. A körmenet ünnepélyességét jelzi, hogy azon felvonult a tanulóifjúság, a jámbor társulatok jelvényeikkel és hordozható szobraikkal valamint Győr népe a ferencesek és a jezsuiták vezetésével; a pompát katonai alakulatok részvétele is emelte (Bárdos 1980, 112). 1725-ben, a jelenlegi templom elkészültével ünnepélyes menetben vitték át a karmelita atyák az oltáriszentséget a régi kápolnából. A két épület egymás mellett állt, ám a processzió a közvetlen átvonulás helyett egy nagy ívet írt le, amely a Főteret is érintette: a menet a téren a harmincadosházig haladt előre, majd a patika irányába fordult s innen tért vissza a Bécsi-kapu érintésével a templomba (Bárdos 1980, 113).

A „hosszabb utat” a karmeliták vezetésével működő társulatok is használták. A Skapuláré Társulat 1777-ben és 1780-ban, Kármelhegyi Boldogasszony és Ilés próféta ünnepén tartott körmenetei alkalmával az Oltáriszentséggel áldást is osztottak a kolostor kapujánál, a postaháznál, a patikánál és a Bíró-háznál, illetve Steiner orvos házánál, a Fleischman és Esterházy gróf házánál, a Dosler patikánál és a Bécsi-kapunál (Bárdos 1980, 118-119). A Fáklyavivő Társulat – melynek feladata a havi körmenetek alkalmával a Mária szobor fáklyával való kísérése volt – 1763-tól használta az Úrnap és a Kármelhegyi Boldogasszony ünnepi útvonalát (Bárdos 1980, 119).

A Fő tér szakrális hasznosítását nagyban elősegítette az 1686-ban felállított Mária-oszlop (8. kép), amely elsősorban a jezsuiták praxisában jutott szerephez. Mária ünnepek alkalmával, vagy más megszabott időpontokban a szobor lábánál Mária-énekeket vagy litániákat adtak elő. Erről már rögvest az emlékmű elkészül-

te utáni időszakból van adatunk: 1687-ben és 1688-ban szombatoként Mária-énekeket adtak elő, amelyeket Kollonich püspök bőkezűségének köszönhetően hangszeres zene kísért (Bárdos 1980, 152). 1742-ből származó adat szerint Nagyboldogasszony ünnepén illetve a megelőző nap zenés vesperást és litániát énekeltek a szobornál (Bárdos 1980, 177). 1687. március 24-én a Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepét megelőző napon az ifjúsági Mária Kongregáció – melynek ez volt főünnep – ünnepélyes litániát végzett a szobornál, amely a későbbiekben is gyakorlat maradt (Bárdos 1980, 151-152). Az ünnep napján is szerephez jutott a Mária-oszlop: 1745-1748 között a nagymise után a püspök vezetésével a templomból a szoborhoz vonultak zenészó mellett, miközben az ifjúság himnuszokat énekelt. Ezt követően zenés litánia következett, majd az iskola dísztermébe vonult a menet (Bárdos 1980, 152). A Mária-oszlop tehát arra is alkalmat adott, hogy az iskolából és a rendházból a templomba való átvonulást ünnepélyesebbé tegyék. Erre még számos példát idézhetünk: a már említett ifjúsági Mária Kongregáció második főünnepén, Kisasszony napján 1752-ben a szobrot megkerülve vonult a kollégiumból a templomba, majd az első és második vesperás után az oszlop előtt Mária dicséretét énekeltek (Bárdos 1980, 179). A felső évfolyamos diákok Fájdalmas Szűz Kongregációjának fájdalmas péntek volt a fő ünnep, amelyet nagy pompával tartottak meg: az 1747-es leírás szerint rendházbeli gyűléstermükből hat fáklyás kísérte zászlójukkal az élen énekelve, lámpákat hordozva, a szobor megkerülésével vonultak a templomba, majd az istentisztelet végeztével újból a szoborhoz mentek, ahol a zenészek a Stabat Mater himnuszt adták elő s a précesz atya beszédet mondott; végezetül a kongregációs terembe vonultak. Másnap az ünnepi misére a diákok ismétlenül énekelve, lámpákkal a szobrot megkerülve vonultak az iskolából a templomba, majd a mise után vissza (Bárdos 1980, 154). E felsős ifjúsági kongregáció második ünnepé Boldogasszony bemutatása volt: 1747. november 20-án az oszlopot megkerülve vonultak az iskolából a templomba az ünnepi misére (Bárdos 1980, 182).

A Mária-oszlopot a körmenetek alkalmával is útba ejtették: 1701-ből való az első adat, hogy a korábban a templomban tartott farsangvégi keddi zárókörmenet a térre kilépve a szobrot is megkerülte (Bárdos 1980, 152-153). 1732-ből származó adat szerint a nagypénteki körmenet – amelyben a tanulóifjúság a misztériumjátékok kései emlékeként Krisztus szenvedéseit elevenítette meg – a gimnáziumból kiindulva a Mária-oszlop megkerülésével vonult a templomba (Bárdos 1980, 156). 1737-ben Regis Szent Ferenc kanonizációja alkalmával tartott körmenet szintén kivonult a templomból a szoborhoz, ahol azután Te Deumot énekeltek (Bárdos 1980, 169).

Van adatunk arra is, hogy a székesegyházból indult körmenet a Mária-oszlophoz: 1744-ben Zichy püspök Kisasszony ünnepén vezetett processziót a szoborhoz, ahol ünnepi litániát tartottak (Bárdos 1980, 179).

A Főtér beszentelt voltát jelzi, hogy amikor 1750-1752 között a katonai hatóság ott pellengéért állított fel, tiltakozásul a jezsuiták szüneteltették körmeneteiket (Bárdos 1980, 152-153).

A térhasználat szempontjából a processziók egy másfajta típusát jelentik azok a menetek, amelyek célpontja valamely szomszédos templom volt. Ezek az eddig említetteknel hosszabb utat tettek meg, számos utcát érintettek s így szintén nagy nyilvánosságot biztosítottak. A székesegyházból keresztjáró napokon a városi templomokhoz vonultak, naponként megszabott rendben. A XVII. században hét-

főn s szerdán a ferencesekhez, kedden a jezsuitákhoz indult processzió (Bárdos 1980, 162), amely 1721-től annyiban változott, hogy a szerdai nap a karmelitáké lett (Bárdos 1980, 117). 1711. november 11-én, a szigeti templom alapkövetételének évfordulóját – amely egybeesett VI. (III.) Károly császár-király névnapjával – szintén a székesegyházból vezetett körmenettel tették emlékezetessé. A zászlók alatt felvonuló magyar s német egyesületekkel és a városban állomásozó csapatok tisztikarával kiegészült menet reggel 8 órakor indult, majd a szigeti templom előtt felállított oltárnál – amelyet Borromeo Szent Károly művészi képével ékesítettek – misét hallgatott. Az ünnepség zártával ugyancsak körmenetben vonultak vissza a székesegyházhoz (Bárdos 1980, 262).

A székesegyház azonban nemcsak kiindulópont volt, hanem egyben célpont is lehetett – úgy tűnik, elsősorban a jezsuiták számára. 1640-ben a ferencesekkel együtt vezettek körmenetet a dómba, rendjük 100 éves jubileuma alkalmával: a processzióban feliratokkal s versekkel ékes táblákat is vittek (Bárdos 1980, 185). 1722-1773 között Nagyboldogasszony ünnepén szintén a székesegyházhoz, pontosabban a kegyképhez vezettek processziót. 1729-ben a szokásos úrnapi nyolcada alatti vasárnap tartott körmenet is – a korábbi renddel ellentétben – a székesegyházhoz vonult, hogy így menekítsék át a Szent Ignác templomba szökött katonát; a processzió azonban – mint már a Frigyláda-émlék kapcsán utaltunk rá – botrányba fulladt (Bárdos 1980, 165). Alkalmasint szintén a dómhoz vezetett a karmelita körmenetek „rövidebb útja”: bár a rendi naplók erre vonatkozólag nem adnak pontos felvilágosítást. Egy 1762-re vonatkozó adat alapján – mely szerint ebben az évben a Fáklyavivők Társulatának Nagyboldogasszony ünnepe utáni első vasárnap tartott processziója a Káptalandombra vezetett (Bárdos 1980, 119) e feltételezés mégis megkockáztatható. A „rövidebb utat” használta a Skapuláré Társulat is 1727-1784 között minden hónap középő vasárnapján megtartott körmenete alkalmával, amelyen Szűz Mária szobrát hordozták körül ünnepélyesen (Bárdos 1980, 115). A székesegyházban pihent meg 1771. július 15-e éjszakáján a Budára tartó Szent Jobb is. Ünnepélyes fogadására a Fehérvári kapu előtt került sor, ahonnan a Zichy püspök vezette papság és a nép nagy tömegétől kísérvé körmenetben vitték a dóm szentélyébe (Bárdos 1980, 270). Ugyancsak a székesegyház volt a célpontja a püspökök temetési meneteinek. Ezek közül Groll



8. kép  
Mária-oszlop a Széchenyi téren.  
(Burián György felvétele)

Adolf püspök 1743. november 28-i utolsó útját tudjuk pontosan rekonstruálni. A gyászmenet – amelyben ott voltak az urak, a kongregációk, a szerzetesek és a nép – a Püspökvárból indult, ám ahelyett, hogy néhány lépés megtétele után bevonult volna a dómba, a karmeliták irányába fordult, majd a Fő tér felé haladt tovább, ahonnan azután a Duna-kapu érintésével tértek meg céljukhoz (Bárdos 1980, 267-268).

Mindezekon túlmenően még számos körmenetről van adatunk, amelyek út-iránya azonban nem állapítható meg pontosan: csupán annyit tudunk, hogy a város terein s utcáin haladtak. 1760-ban a jezsuiták német hitoktató kongregációja a Szent Ignác templomból a város feldíszített terein át tartott körmenetet, amelyben egy kocsi is felvonult, rajta hét angyalnak öltözött diákkal (Bárdos 1980, 178). 1771. május 12-én a ferencesek tartottak nagy processziót, amelynek keretében Szent Maximus Nagyszombatból érkezett ereklyéit körbehordozták a városban (Bárdos 1980, 129). Ugyancsak bejárta a Belváros nagyobbik részét a Zichy püspök által az 1763-as földrengés után elrendelt Szent László napi körmenet (Bedy 1939, 49). A közeli utcákon vagy tereken vonulhattak végig a kisebb templomok s kápolnák processziói: a rabok kápolnája, és az egyik – pontosan nem azonosítható – ispita esetében feltámadási körmenetekről van adatunk (Bárdos 1980, 158).

A falakkal körülvett város és a külvárosoknak tekinthető települések összetartozását erősítették a belvárosból külső célpontokhoz vezetett körmenetek. Fentebb már idéztük a székesegyházból a szigeti templomhoz tartó körmenetet 1711-ből. Ennél szerényebb volt a jezsuiták magyar hitoktatója által 1758-ban saját tanítványaiból szervezett processzió, amely Újvárosba vonult (Bárdos 1980, 178). A legfontosabb s leginkább nagyszabású körmenetek azonban a Majorokbeli Kálvária-együttest kapcsolták bele a város vallásos életébe. Természetesen ezek szervezésében is a jezsuitáké volt a főszerep. A német Agonia Christi Társulat 1716-tól Szent Kereszt feltalálásának ünnepén vonult a Kálváriához, amelyen 1753-ig a magyarok is részt vettek (Bárdos 1980, 160-161). A magyar Agonia Christi Társulat 1718-tól fekete vasárnap vezetett ide körmenetet (Bárdos 1980, 154). A nagyszombati processzióról 1723-ban hallunk elsőként (Bárdos 1980, 157). Ezek útvonalát csupán a Fehérvári-kaputól tudjuk követni: nyilván a stációsor mentén vonultak a Kálvária-dombhoz. A városon belüli mozgásukat azonban nem ismerjük: nem tudjuk, hogy honnan indultak el, bár valószínűsíthető, hogy a jezsuiták templomából, mivel e rend felügyelte az említett társulatokat. Mellettük más templomokból, így 1725-ben és 1728-ban a székesegyházból is vezettek körmeneteket a Kálváriához (Bedy 1939, 103-114).

A külvárosokban lévő templomok körmeneteiről csupán említés szintjén vannak ismereteink: Újvárosban feltámadási és úrnapi (Bárdos 1980, 131), Révfaluban úrnapi és búzaszentelési (Szent Márk napi – CV 1761 Révfalu, 25) processziókat tartottak.

Győről több körmenet is indult távolabbi célok felé. A jezsuiták Szent Vitus zárandoklata június 15-én Bácsára vonult: 1660-ban már hagyományként említik, amelyen magyar s német kongregációk is részt vettek. A menetet a jezsuita diákság a Duna-kapuig kísérte (Bárdos 1980, 169). Kiindulópontja nyilván a Szent Ignác templom volt. Miként a Lébénybe tartó zárandoklat esetében is, amelyet 1640-től évről-évre megtartottak. A menet Újváros irányában hagyta el a várost: az első



keresztnél – amelyet a XVIII. század közepén „cigánykeresztként” említenek – magyar s német prédikációt tartottak s itt búcsúzott el a kíséret a zarándoktól. Visszafelé ugyanitt fogadták őket (Bárdos 1980, 171-172, 174). A győrszigetiek a gyakori árvizek és tűzvészek miatt évenkénti kiscelli zarándoklatra tettek fogadalmat: első említése 1794-ből való, ám ekkor már hagyomány (Bárdos 1980, 260). Az egész város részt vett azon a nagyszabású zarándoklaton, amelyet Zichy püspök 1771-ben a Szent Márton hegyi bencés monostorba vezetett, pontosabban az ott háromnapi nyilvános tiszteletre kitett Szent Jobbhoz (Bárdos 1980, 271).

### Összefoglalás

A fenti áttekintésből megállapítható, hogy a szakrális táj meghatározó objektumai az egyházi és a világi hatalom intézményeinek valamint az adott terület földbirtokosainak közreműködésével jöttek létre döntően. A székesegyház mellett a püspökök alapították a Magyar Ispitát, a révfalui plébániát, telepítették le a jezsuitákat, karmelitákat, kamillánusokat, állították a főtéri Mária-oszlopot. A káptalan tagjai szintén több esetben léptek fel alapítóként vagy támogatóként, mint a szigeti Rozália-kápolna vagy a Magyar Ispita templomának esetében. A szerzetesrendek közül a jezsuitáké ragadható meg a leginkább: mindez talán nem véletlen, hisz a művészeti reprezentáció iránt e rend volt a legfogékonyabb. Szervező munkájuk eredménye a kálvária együttes, de a köztéri szobrok fenntartásához is hozzájárultak. A központi kormányzat illetve helyi képviselői, a várkapitányok a ferencesek s jezsuiták letelepítésében vették ki részüket s nekik köszönhető a Frigyláda-émlékmű is. Meglepő módon Győr városának kollektív szerepvállalásával nem találkozunk az adott korszakban. A falvakban viszont jelentős volt a helyi közösség buzgalma is: a szigeti illetve a révfalusi plébániatemplomok felépítésében vagy a szigeti Szentháromság-oszlop emelésében láthattunk erre példát. Az egyéni devóció emlékei döntően kisebb monumentumok, mint a polgárházak homlokzati szobrai, festményei illetve a köztéren felállított szobrok s fakeresztek. Ugyancsak ide sorolhatók az arisztokraták alapította emlékek, mint az újvárosi plébánia, a révfalusi Nepomuki Szent János kápolna illetve az orsolyiták letelepítése. Mellettük helyi polgár csupán egyetlen alkalommal szerepelt alapítóként, a Német Ispita esetében. Összefoglalásként tehát megállapíthatjuk, hogy az emlékek hierarchiája alapvetően a rendi társadalom hierarchiáját követi.

A szakrális térhasználatban a város nyugati oldala dominált. A legfontosabb gócpontokat a Káptalandomb, a Bécsi-kapu tér és a Főtér jelentette, azzal párhuzamosan, hogy e területek voltak a város egyházi s világi központjai. Úgy tűnik, hogy a nyilvános és ünnepélyes körmenetek mozgósító hatását s ezzel együtt a város tereiben és szobraiban rejlő lehetőségeket elsősorban a jezsuiták használták ki: a katolikus újjászületésben kifejtett céltudatos tevékenységük ismeretében ez korántsem meglepő. Emellett a körmenetek a városi közösség identitását, a különböző jogállású városrészek összetartozását is erősítették.

## JEGYZETEK

- <sup>1</sup> E részek egybeolvadása a XX. századra fejeződött be: Révfalut s Pataházát 1904-ben csatolták a városhoz. Az egyházi igazgatás terén az egység csupán 1993-ban jött létre.
- <sup>2</sup> A város középkori szakrális topográfiájáról: Bedy 1939, 20-44.
- <sup>3</sup> Felszerelésének jegyzéke: Egyházmegyei Levéltár – Győr. A Győri Püspökség Levéltára. Ord. Religiosi, fasc. 12. Orsolyiták – Győr.
- <sup>4</sup> A kápolnát az 1617-es telekkönyv említi: Villányi 1882.
- <sup>5</sup> Bedy XVI. századból származtatja, de a hivatkozási alapul szolgáló térképrészlet XVIII. századi.
- <sup>6</sup> Ribits kanonokságára lásd Bedy 1938, 454-455.
- <sup>7</sup> Az 1763-as földrengés után készült fogadalmi képen is látható: az elővédmű kapuja után, magas talapzaton emelkedik a szobor.
- <sup>8</sup> Jelenlegi helyére, a karmelita templom mellé 1891-ben került (Bedy 1939, 133).
- <sup>9</sup> Bedy mindezekon túl megemlékezik még a Teleki és Apáca utca sarkán álló épület homlokzatán elhelyezett, a győri kegyképet ábrázoló domborműről: az akkoriban megsemmisült mű talán szintén a barokk időkben készült (Bedy 1939, 140).
- <sup>10</sup> Az első 2 stációt 1835/36-ban, a várfalak lebontása utáni térrendezés okán áthelyezték mai helyükre (Bedy 1939, 116).
- <sup>11</sup> A térképet közlő Borbíró-Valló 1956, 24 nyomán Hau-féle térképként emlegetik, amely a szerző nevének félig illetve félreolvasásából eredt.
- <sup>12</sup> 1831-ben három fakeresztet számoltak össze Szigetben: egy a templom előtt, egy a töltéstől (*prope ad aggerem*) nem messze, egy pedig a temetőben állt (CV Győrsziget 1831, 4). Talán még ezek is a XVIII. századi kegyesség emlékei.
- <sup>13</sup> Ma a jelenlegi plébániához előkertjében áll.
- <sup>14</sup> Helyére 1841-ben kőkereszt került (Bedy 1939, 96).

## FORRÁSOK

- CV Győrsziget 1912    Visitatio Canonica in parochia Győr – Győrszigetiensis peracta die 18. mensis decembris anni 1912, Győr, győrszigeti plébánia
- CV Győrújváros 1912    Visitatio Canonica in parochia Győr – Győrújvárosiensis peracta die 30. mensis decembris anni 1912, Győr, győrújvárosi plébánia
- CV Révfalu 1761        Conscriptio Ecclesiarum et Parochiarum Districti Révfaluensis in Archidiaconatu Comaromiensi ... 1761, Győr, révfalui plébánia
- CV Révfalu 1780        Visitatio parochiae Révfalu peracta XVIIIa Septembris Anno M.D.CC.LXXX, Győr, révfalui plébánia
- CV Révfalu 1933        Visitatio Canonica in parochia Győr circ. V – Révfaluensis peracta die 20. mensis septembris anni 1933
- CV Újváros 1873        Acta Visitationis Generalis Dioecesis Jaurinensis... Anno 1873
- Hd                        Historia Domus, Hédervár, plébánia

## IRODALOM

- AGGHÁZY Mária  
1959                    A barokk szobrászat Magyarországon I-III. Budapest
- BÁLINT Sándor  
1977                    Ünnepi kalendárium I. Budapest, Szent István Társulat
- BÁRDOS Kornél  
1980                    Győr zenéje a 17-18. században. Budapest, Akadémiai K.

- BEDY Vince  
 1934 Adatok Győr város 16. és 17. századbeli lakosságának vallás szerint való megoszlásáról. In: Győri Szemle IV 1-3. sz. 52-59.  
 1938 A győri székeskáptalan története. Győr, Győregyházmegyei Alap Ny. (Győregyházmegye múltjából 3.)  
 1939 Győr katolikus vallásos életének multja. Győr, Győregyházmegyei Alap Ny. (Győregyházmegye múltjából, 5.)
- BORBÍRÓ Virgil – VALLÓ István  
 1956 Győr városépítéstörténete. Budapest, Akadémiai K.
- BOROS Lajos  
 1980 A győri székesegyház. Budapest
- GECSÉNYI Lajos  
 1992 Győr leírása 1807-ből. In: Győri Városszépítő Egyesület. Győr, 15-21.
- HOHENEGGER Lőrinc  
 1820 Győr ostromlásának napló könyve, 1809. Jún. 13-24. In: Tudományos Gyűjtemény, 1820. II. 47-89.
- LÓVEI Pál  
 1990 A Liszt Ferenc u. 22. műemléki kutatásának eredményei. In: Épületek és építési rendszabályok. Győr Városszépítő Füzetek 4. Győr, 31-38.  
 1994 Egy lakóház Győr főterén. In: Geró László nyolcvanötödik születésnapjára. Tanulmányok. Művészettörténet – Műemlékvédelem. Budapest, 375-386.
- MOHL Antal  
 1914 Győr eleste és visszavétele 1594-1598. Győr, Győregyházmegyei Könyvsajtója
- NAGY Judit  
 1988 A győri Rozália-ház. In: Győri Tanulmányok. 9. Győr, 153-157.
- PETZ Aladár  
 1929 Győr Szab. Kir. Város Szentháromság közkorházának multja és jelene (1749-1928). Győr, Győregyházmegyei Alap Ny.
- SOMORJAI Sélysette  
 1998 Győr, Zichy-palota. Tájak – Korok – Múzeumok Kiskönyvtára 291. Budapest
- SZÉKELY Zoltán  
 2000 Szent István barokk képkultusza Győrött. In: Arrabona. A Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Közleményei, 38/1-2. 155-194.
- P Antal  
 1897 A győri kármelita-rendház kétszázéves története 1697-1897. Győr
- PIGLER Andor  
 1923 A győri Szent Ignác-templom és mennyezetképei. [Budapest], Kiad. a Budavári Tudományos Társaság (A budapesti kir. m. Pázmány Péter Tudomány Egyetem Művészettörténeti Gyűjteményének dolgozatai, 4.)
- TOMAJ Ferenc  
 1943 Győr népessége Mária Terézia korában. In: Győri Szemle XIV 1. sz. 82-98.
- VILLÁNYI Szaniszló  
 1882 Győr-vár és város helyrajza, erődítése, háztelek- és lakossági viszonyai a XVI. és XVII. században. Győr, Gross Testvérek Ny.

### BAROQUE GYŐR AS A SACRED LANDSCAPE

Only the cathedral and the parish church of the city were the only ones of the ecclesiastical monuments in Győr that survived the the Turkish devastation (1594-1598). With the start of the Baroque period, a good number of parish churches and churches for religious orders were built, which were completed with chapels, statues and crosses in public spaces in the fortress-city, in the outskirts and in the nearby villages. The act of giving the urban space a sacred nature was made complete with statues, bas-reliefs and frescoes on the facades. In all these, the leading role was taken by the bishops and religious orders of the city (first of all the Jesuits, then the Franciscans, Carmelites, the orders of Saint Ursula and Saint Camillus), in the case of monuments of smaller scale the leading group of the local inhabitants, nobles and burghers were involved, as well.

With the help of the available sources, the use of the city as a sacred space can also be reconstructed. In this respect, the most important role was taken by the processions – first of all that of Corpus Christi Day –, whose routs covered almost the whole of the city. The space of the city – relying on its possibilities from the point of view of publicity – was primarily made use of by the Jesuits. Some data also highlight the function of the statues in public spaces and the Marian iconography on the walls of some buildings.

Zoltán Székely

### DAS BAROCKE GYŐR ALS SAKRALE LANDSCHAFT

Von den Verwüstungen durch die Türken (1594 – 1598) blieben unter den Győrer Kirchendenkmälern des Mittelalters lediglich die Kathedrale und die Parochialkirche verschont. Mit dem Einzug des Barock wurden innerhalb der Stadtbefestigung (Festungsstadt) sowie auch in den Vorstädten und benachbarten Dörfern zahlreiche Parochial – und Ordenskirchen erbaut, ergänzt durch Kapellen, Denkmälern auf öffentlichen Plätzen und Kreuze. Die Sakralisierung des städtischen Raums wurde durch Wandgemälde, Reliefs und Plastiken als Fassadenschmuck an den Gebäuden vervollkommen. Bei all dem spielten Bischöfe und geistliche Orden der Stadt (vor allem Jesuiten, aber auch Franziskaner, Karmeliter, Ursulinerinnen und Kamillaner) die führende Rolle, im Falle kleinerer Denkmäler die führende Schicht der lokalen Einwohnerschaft, Adlige und Bürger.

Wir können mit Hilfe unserer Quellen die Stadt in ihrer Nutzung als sakraler Raum rekonstruieren. Dabei hatten die wichtigste Rolle die Prozessionen – insbesondere die zu Fronleichnam – inne. Die Route dieser Prozessionen bildete ein Netz durch fast die ganze Stadt. Bei der Nutzung des Raums – deren propagandistische Möglichkeiten ausnutzend – standen die Jesuiten an der Spitze. Einige Angaben verweisen auch auf die Benutzung einiger öffentlicher Plastiken und an Häuserwänden angebrachter Marienbilder.

Zoltán Székely